WYROK TRYBUNAŁU (czwarta izba)

z dnia 26 maja 2011 r.*

W sprawie C-293/10

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Landesgericht Innsbruck (Austria) postanowieniem z dnia 22 kwietnia 2010 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 14 czerwca 2010 r., w postępowaniu

Gebhard Stark

przeciwko

D.A.S. Österreichische Allgemeine Rechtsschutzversicherung AG,

TRYBUNAŁ (czwarta izba),

w składzie: J.C. Bonichot, prezes izby, K. Schiemann, L Bay Larsen, C. Toader (sprawozdawca) i A. Prechal, sędziowie,

rzecznik generalny: V. Trstenjak,
sekretarz: A. Calot Escobar,

* Język postępowania: niemiecki.

uwzględniając procedurę pisemną,

rozważywszy uwagi przedstawione:

— w imieniu G. Starka przez H. Koflera, Rechtsanwalt,

— w imieniu D.A.S. Österreichische Allgemeine Rechtsschutzversicherung AG przez E.R. Karauschecka, Rechtsanwalt,

— w imieniu rządu austriackiego przez E. Riedla, działającego w charakterze pełnomocnika,

— w imieniu Komisji Europejskiej przez K.Ph. Wojcika oraz N. Yerrell, działających w charakterze pełnomocników,

podjąwszy, po wysłuchaniu rzecznika generalnego, decyzję o rozstrzygnięciu sprawy bez opinii,

wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 4 ust. 1 dyrektywy Rady 87/344/EWG z dnia 22 czerwca 1987 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczenia ochrony prawnej (Dz.U. L 185, s. 77).

2 Wniosek ten został przedstawiony w ramach sporu toczącego się między firmą ubezpieczeniową D.A.S. Österreichische Allgemeine Rechtsschutzversicherung AG (zwaną dalej „D.A.S.") a G. Starkiem, dotyczącego, między innymi, ważności klauzuli zawartej w ogólnych warunkach ubezpieczenia ochrony prawnej, upoważniającej ubezpieczyciela do ograniczenia usług z tytułu tego ubezpieczenia do zwrotu kwoty, jakiej zwykle żąda adwokat prowadzący kancelarię w okręgu siedziby sądu rozpoznającego sprawę z zakresu stosowania tego ubezpieczenia.

Ramy prawne

Uregulowania Unii

3 Motyw jedenasty dyrektywy 87/344 brzmi następująco:

„w interesie osób mających ubezpieczenie ochrony prawnej ubezpieczony musi mieć możliwość wybrania prawnika lub innej osoby o odpowiednich kwalifikacjach zgodnie z przepisami prawa krajowego, w każdym dochodzeniu lub postępowaniu oraz kiedy wystąpi sprzeczność interesów".

4 Artykuł 1 tej dyrektywy stanowi:

„Celem niniejszej dyrektywy jest koordynacja przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych dotyczących ubezpieczenia ochrony prawnej wymienionego […] w celu ułatwienia skutecznej realizacji swobody przedsiębiorczości i wykluczenia, w miarę możliwości, sprzeczności interesów wynikającej w szczególności z faktu, że

ubezpieczyciel ubezpiecza daną osobę w zakresie zarówno ochrony prawnej, jak i innej grupy […] oraz — w razie wystąpienia takiej sprzeczności — aby umożliwić jej usunięcie".

5 Artykuł 2 ust. 1 omawianej dyrektywy ma następujące brzmienie:

„Niniejszą dyrektywę stosuje się do ubezpieczenia ochrony prawnej. Polega ono na zobowiązaniu w zamian za zapłatę składki do poniesienia kosztów postępowania sądowego oraz wykonania innych usług związanych bezpośrednio z ochroną ubezpieczeniową, w szczególności w celu:

— zapewnienia odszkodowania z tytułu poniesionej przez ubezpieczonego straty, szkody lub uszkodzenia ciała poprzez ugodę pozasądową lub w drodze postępowania cywilnego lub karnego,

— obrony lub reprezentowania ubezpieczonego w postępowaniu cywilnym, karnym, administracyjnym lub innym postępowaniu, lub też w związku z roszczeniem zgłoszonym wobec niego".

6 Artykuł 4 ust. 1 dyrektywy stanowi:

„1. Umowa ubezpieczenia ochrony prawnej wyraźnie stwierdza, że:

a) w przypadku przysługującej możliwości skorzystania z pomocy prawnika lub innej osoby mającej zgodnie z prawem krajowym odpowiednie kwalifikacje w zakresie obrony, reprezentowania lub wspierania interesów ubezpieczonego w postępowaniach sądowych i administracyjnych, ubezpieczony ma prawo swobodnego wyboru takiego prawnika lub innej osoby;

b) ubezpieczony ma prawo swobodnego wyboru prawnika lub, jeżeli preferuje takie rozwiązanie i prawo krajowe na to zezwala, innej osoby mającej odpowiednie kwalifikacje, do obrony jego interesów w przypadku wystąpienia sprzeczności interesów".

Uregulowania krajowe

7 Zgodnie z § 23 ust. 1 Rechtsanwaltstarifgesetz (ustawy o opłatach adwokackich, zwanej dalej „RATG"), w przypadku wynagradzania pewnych usług dodatkowych adwokata w sporach w sprawach cywilnych stosuje się ryczałtową stawkę jednostkową.

8 Zgodnie z § 23 ust. 5 RATG, przypadająca na te usługi część stawki jednostkowej zostaje jednak podwojona, jeśli prawnik świadczy usługi poza siedzibą swojej kancelarii.

9 Ustawodawca austriacki implementował art. 4 dyrektywy 87/344 w drodze § 158k Versicherungsvertragsgesetz (ustawy o umowie ubezpieczenia, zwanej dalej „VersVG"), zredagowanego w następujący sposób:

„1) Ubezpieczony ma prawo swobodnego wyboru osoby mającej odpowiednie kwalifikacje zawodowe do reprezentowania stron przed sądem, w celu reprezentowania go w postępowaniu sądowym lub administracyjnym. Ponadto w przypadku wystąpienia konfliktu interesów z ubezpieczycielem, ubezpieczony ma prawo swobodnego wyboru prawnika do obrony swoich interesów prawnych w inny sposób.

2) W umowie ubezpieczenia można uzgodnić, że ubezpieczony w celu reprezentowania go w postępowaniu sądowym lub administracyjnym może wybrać tylko takie osoby, mające kwalifikacje zawodowe do reprezentowania stron, których kancelarie znajdują się w okręgu siedziby sądu lub organu administracji właściwego w pierwszej instancji. W przypadku gdy w tym okręgu nie prowadzą swojej siedziby kancelarii co najmniej cztery takie osoby, prawo wyboru rozciąga się na osoby mające kancelarię w okręgu Gerichtshof erster Instanz [sądu pierwszej instancji], w którym znajduje się ten sąd lub organ.

[…]".

Postępowanie przed sądem krajowym i pytanie prejudycjalne

10 G. Stark i D.A.S. byli związani umową ubezpieczenia ochrony prawnej od 1997 r. Umowa obejmowała, między innymi, ochronę prawną przed sądem pracy w przypadku sporów z zakresu prawa pracy oraz, dodatkowo, ochronę ubezpieczeniową dla osoby prowadzącej dodatkową działalność na własny rachunek.

11 Umowa ta opierała się na Allgemeine Bedingungen für die Rechtsschutz-Versicherung (ogólnych warunkach ubezpieczenia ochrony prawnej) z 1997 r. (zwanych dalej „ARB 97"). Ich klauzula 10, która wynika bezpośrednio z § 158k VersVG, brzmi następująco:

„1) Ubezpieczony ma prawo swobodnego wyboru osoby mającej odpowiednie kwalifikacje zawodowe do reprezentowania stron (adwokat, notariusz, itd.) w celu reprezentowania go przed sądami lub organami administracyjnymi. Ubezpieczyciel

jest zobowiązany poinformować ubezpieczonego o przysługującym mu prawie wyboru, jeśli tylko domaga się on ochrony ubezpieczeniowej w związku z wszczęciem postępowania sądowego lub administracyjnego.

[…]

3) Prawo wyboru [swego przedstawiciela] przewidziane w pkt 1 […] odnosi się jedynie do osób, których kancelarie mają swoją siedzibę w okręgu sądu albo organu administracyjnego właściwego w postępowaniu w pierwszej instancji. W przypadku gdy w okręgu tego sądu albo organu administracyjnego nie prowadzą swojej kancelarii co najmniej cztery takie osoby, prawo wyboru rozciąga się na osobę mającą odpowiednie kwalifikacje zawodowe do reprezentowania stron mającą kancelarię w okręgu właściwego Landesgericht [sądu regionalnego].

[…]".

12 Z postanowienia odsyłającego wynika, że w wyroku z dnia 16 grudnia 2009 r. Oberster Gerichtshof (sąd najwyższy) zaaprobował zasadniczo cele wytyczone przez § 158k ust. 2 VersVG, gdy orzekł, że klauzulę 10 pkt 3 należy interpretować w ten sposób, że ubezpieczony może również dokonać wyboru adwokata prowadzącego działalność „poza siedzibą", jeśli adwokat ten zobowiąże się, że za swoje usługi dokona rozliczenia tak jak adwokat mający siedzibę w okręgu właściwości sądu pierwszej instancji.

13 G. Stark zamieszkuje w Landeck (Austria), miejscowości oddalonej około 600 kilometrów od Wiednia. W dniu 24 marca 2006 r. wszczął on wspólnie z czterema innymi osobami postępowanie przed Arbeits- und Sozialgericht Wien (sądem pracy i spraw socjalnych w Wiedniu) przeciwko swemu byłemu pracodawcy. Celem zapewnienia reprezentacji przed tym sądem, G. Stark i pozostali skarżący dokonali swobodnego wyboru i udzielili pełnomocnictwa adwokatowi prowadzącemu kancelarię w Landeck.

14 Pismem z dnia 8 maja 2006 r. skierowanym do tego adwokata, D.A.S. potwierdził, że pokryje koszty postępowania sądowego przed Arbeits- und Sozialgericht Wien, uściślając jednak, że pokrycie kosztów ograniczy się do kosztów zwykle żądanych przez adwokata prowadzącego działalność w okręgu tego sądu.

15 Adwokat G. Starka odpowiedział pismem z tego samego dnia, że nie wystawi rachunku za swoje usługi według stawki adwokata mającego kancelarię w okręgu sądu, ponieważ obciążenia związane z koniecznością występowania przed sądem w Wiedniu są zbyt wysokie dla jego kancelarii.

16 Podczas rozprawy w dniu 4 lipca 2008 r. przed Arbeits- und Sozialgericht Wien, strony postępowania zawarły ugodę.

17 D.A.S. wypłacił adwokatowi G. Starka kwotę 5 782,19 EUR za usługi w ramach tego postępowania, odpowiadającą wynagrodzeniu adwokata mającego siedzibę w okręgu terytorialnym Arbeits- und Sozialgericht Wien, obliczonego nie według podwójnej stawki jednostkowej przewidzianej w § 23 ust. 5 RATG, lecz według pojedynczej stawki jednostkowej wynikającej z § 23 ust. 1 RATG. Kwota ta nie pokryła wszystkich kosztów, jakimi adwokat obciążył G. Starka.

18 W dniu 27 lutego 2009 r. D.A.S. wniósł pozew przeciwko G. Starkowi przed Bezirksgericht Landeck (sąd kantonalny w Landeck) o zapłatę składki należnej tytułem wiążącej ich umowy ubezpieczenia ochrony prawnej, wynoszącej 211,46 EUR.

19 W odpowiedzi G. Stark wystąpił z roszczeniem wzajemnym w wysokości 3000 EUR, odpowiadającym kwocie pozostałej do zapłacenia za usługi adwokata, który

reprezentował go w ramach postępowania przed Arbeits- und Sozialgericht Wien i mając na uwadze zastosowanie podwójnej stawki jednostkowej przewidzianej w § 23 ust. 5 RATG. Tym samym podniósł on kwestię uwzględnienia, w ramach ubezpieczenia ochrony prawnej zawartej z D.A.S., różnicy pomiędzy pojedynczą a podwójną stawką jednostkową za usługi swego adwokata w związku z pięcioma rozprawami, które odbyły się przed omawianym sądem. Na poparcie tego zarzutu podniósł, że przepis § 158k ust. 2 VersVG, jak również klauzula 10 pkt 3 ARB 97 są sprzeczne z prawem Unii.

20 Bezirksgericht Landeck uwzględnił żądanie D.A.S. i oddalił zarzut podniesiony przez G. Starka, a w rezultacie obciążył go zapłatą na rzecz D.A.S. kwoty 211,46 EUR, wraz z odsetkami. W swoim orzeczeniu Bezirksgericht Landeck uznał, że prawo Unii nie stanowi przeszkody w zastosowaniu § 158k ust. 2 VersVG, który nie skutkuje ograniczeniem swobody wyboru, lecz nakłada jedynie ograniczenie pieniężne na adwokata „spoza siedziby".

21 G. Stark odwołał się od tego orzeczenia do sądu krajowego, podnosząc ponownie, że art. 4 dyrektywy 87/344 stoi na przeszkodzie stosowaniu § 158k ust. 2.

22 W tych okolicznościach Landesgericht Innsbruck postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy art. 4 ust. 1 dyrektywy 87/344/EWG należy interpretować w ten sposób, że sprzeciwia się on § 158k ust. 2 [VersVG] oraz opartej na nim klauzuli zawartej w ogólnych warunkach ubezpieczenia ubezpieczyciela ochrony prawnej, zgodnie z którym w umowie ubezpieczenia można uzgodnić, iż ubezpieczony może w celu reprezentowania go w postępowaniu sądowym lub administracyjnym wybrać tylko osoby mające odpowiednie kwalifikacje zawodowe do reprezentowania stron, których kancelarie

znajdują się w okręgu sądu albo organu administracyjnego właściwego w postępowaniu w pierwszej instancji?".

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

23 Poprzez swoje pytanie Landesgericht Innsbruck zmierza zasadniczo do ustalenia, czy art. 4 ust. 1 dyrektywy 87/344 stoi na przeszkodzie przepisowi krajowemu, na którego podstawie można uzgodnić, że ubezpieczony może wybrać, w celu reprezentowania swoich interesów w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, wyłącznie osobę mającą odpowiednie kwalifikacje zawodowe do reprezentowania przed sądem, która prowadzi kancelarię w okręgu sądu lub organu administracji właściwego w postępowaniu w pierwszej instancji.

W przedmiocie dopuszczalności

24 Według rządu austriackiego, postawione pytanie ma charakter hipotetyczny, ponieważ wynik postępowania nie zależy od odpowiedzi na to pytanie, biorąc pod uwagę, że faktycznie nie ograniczono prawa pozwanego do swobodnego wyboru adwokata.

25 W tym względzie zgodnie z utrwalonym orzecznictwem, odmowa udzielenia odpowiedzi na pytanie prejudycjalne postawione przez sąd krajowy jest możliwa jedynie wtedy, gdy żądana wykładnia prawa Unii w sposób oczywisty nie ma żadnego związku ze stanem faktycznym lub przedmiotem sporu toczącego się przed sądem krajowym lub też gdy problem ma charakter hipotetyczny albo gdy Trybunałowi nie przedstawiono okoliczności faktycznych i prawnych koniecznych do tego, aby mógł

odpowiedzieć na postawione mu pytania w użyteczny sposób (zob. w szczególności wyrok z dnia 24 czerwca 2008 r. w sprawie C-188/07 Commune de Mesquer, Zb.Orz. s. I-4501, pkt 30).

26 Tymczasem, jak wyjaśniono w pkt 18-21 niniejszego wyroku, rozwiązanie sporu w postępowaniu przed sądem krajowym zależy właśnie od tego, czy okoliczność, że G. Starkowi nie zwrócono wszystkich kosztów wynagrodzenia adwokata, w przeciwieństwie do sytuacji, jaka miałaby miejsce, gdyby wybrał adwokata z siedzibą w Wiedniu, jest zgodna art. 4 ust. 1 dyrektywy 87/344.

27 Wykładnia tego przepisu prawa Unii jest zatem konieczna, aby sąd krajowy mógł rozstrzygnąć zawisły przed nim spór. Tym samym zarzut niedopuszczalności podniesiony przez rząd austriacki należy oddalić.

Co do istoty

28 Należy zauważyć, że zarówno z motywu jedenastego dyrektywy 87/344, jak i z jej art. 4 ust. 1 wynika, że interes ubezpieczonego w zakresie ochrony prawnej oznacza, że ma on swobodę wyboru przez siebie adwokata lub jakiejkolwiek innej osoby mającej zgodnie z prawem krajowym odpowiednie kwalifikacje w ramach jakiegokolwiek postępowania sądowego lub administracyjnego.

29 W tym względzie Trybunał orzekł już, że przepis ten, który przewiduje swobodę wyboru przedstawiciela, ma ogólny zasięg i wiążący charakter (zob. podobnie wyrok z dnia 10 września 2009 r. w sprawie C-199/08 Eschig, Zb.Orz. s. I-8295, pkt 47).

30 Z tego wynika, że przepis krajowy, taki jak rozpatrywany w postępowaniu przed sądem krajowym, zgodnie z jego wykładnią dokonaną w wyroku Oberster Gerichtshof z dnia 16 grudnia 2009 r., przywołanym w pkt 12 niniejszego wyroku, nie może ograniczać tej swobody wyboru wyłącznie do adwokatów prowadzących kancelarię w okręgu sądu lub organu administracji właściwego do rozpatrzenia sporu w pierwszej instancji, czy wyłącznie do adwokatów, którzy zobowiążą się do rozliczenia swoich kosztów tak jak ci pierwsi.

31 Jednak w pkt 65 i 66 ww. wyroku w sprawie Eschig, Trybunał stwierdził, że omawiana dyrektywa nie ma na celu dokonania całkowitej harmonizacji przepisów z zakresu umów ubezpieczenia ochrony prawnej, a tym samym w aktualnym stanie prawa Unii, państwa członkowskie zachowują swobodę uchwalania przepisów stosujących się do tych umów, o ile przestrzegają przy tym tego prawa, a w szczególności art. 4 dyrektywy 87/344.

32 Tym samym kwestia zakresu pokrycia kosztów związanych z reprezentowaniem przez pełnomocnika, która jest rozpatrywana w postępowaniu przed sądem krajowym, nie została wyraźnie uregulowana w dyrektywie. Ani jej przepisy, ani motywy nie pozwalają bowiem uznać, by ustalenie wysokości kwoty, jaka powinna zostać wypłacona przez ubezpieczyciela ochrony prawnej z tytułu pokrycia kosztów poniesionych przez pełnomocnika celem reprezentowania ubezpieczonego było uregulowane w omawianej dyrektywie.

33 Tym samym swoboda wyboru w rozumieniu art. 4 ust. 1 dyrektywy 87/344 nie oznacza, że państwa członkowskie powinny zobowiązywać ubezpieczycieli do pełnego pokrycia, w każdych okolicznościach, kosztów poniesionych w ramach obrony ubezpieczonego, niezależnie od miejsca prowadzenia działalności przez osobę posiadającą kwalifikacje zawodowe do reprezentowania przed sądem w stosunku do siedziby sądu czy organu administracji właściwego do rozpatrzenia sporu, o ile ta swoboda nie została pozbawiona swego znaczenia. Tak byłoby w przypadku, gdyby ograniczenie nałożone na pokrycie tych kosztów uniemożliwiało de facto racjonalny wybór pełnomocnika przez ubezpieczonego. W każdym razie zadaniem sądów krajowych,

przed którymi ewentualnie zawiśnie taki spór, jest ustalenie braku ograniczenia tego rodzaju.

34 Ponadto uregulowanie krajowe, takie jak rozpatrywane w postępowaniu przed sądem krajowym, nie wyklucza swobody umawiających się stron w zakresie uzgodnienia, że ubezpieczenie ochrony prawnej pokrywa również zwrot kosztów związanych z zastępstwem procesowym osób nieprowadzących działalności w okręgu właściwego sądu, poprzez ewentualne opłacanie wyższej składki przez ubezpieczonego.

35 W niniejszym przypadku G. Stark mógł wybrać swego adwokata przy braku sprzeciwu ze strony ubezpieczyciela. Ponadto domniemywa się, że pokrył on jedynie koszty związane z oddaleniem kancelarii adwokata od siedziby właściwego sądu, co – z zastrzeżeniem przeprowadzenia przez sąd krajowy odpowiednich ustaleń w tym względzie - nie wydaje się zasadniczo stać na przeszkodzie wyborowi adwokata.

36 Biorąc powyższe pod uwagę, na postawione pytanie trzeba odpowiedzieć następująco: wykładni art. 4 ust. 1 dyrektywy 87/344 należy dokonywać w ten sposób, że nie stoi on na przeszkodzie przepisowi krajowemu, na którego podstawie można uzgodnić, że ubezpieczony w zakresie ochrony prawnej może wybrać, w celu reprezentowania swoich interesów w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, wyłącznie osobę mającą ku temu odpowiednie kwalifikacje zawodowe, która prowadzi kancelarię z siedzibą w okręgu sądu lub organu administracji właściwego w pierwszej instancji, pod warunkiem, że aby nie pozbawić znaczenia swobody wyboru przez ubezpieczonego pełnomocnika do reprezentowania go, to ograniczenie dotyczy jedynie zakresu pokrycia przez ubezpieczyciela ochrony prawnej kosztów związanych z zastępstwem procesowym, a faktyczny zwrot kosztów przez tego uzbezpieczyciela jest wystarczający, czego ustalenie należy do sądu krajowego.

W przedmiocie kosztów

37 Dla stron postępowania przed sądem krajowym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed tym sądem, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż poniesione przez strony postępowania przed sądem krajowym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (czwarta izba) orzeka, co następuje:

Wykładni art. 4 ust. 1 dyrektywy Rady 87/344/EWG z dnia 22 czerwca 1987 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczenia ochrony prawnej należy dokonywać w ten sposób, że nie stoi on na przeszkodzie przepisowi krajowemu, na którego podstawie można uzgodnić, że ubezpieczony w zakresie ochrony prawnej może wybrać, w celu reprezentowania swoich interesów w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, wyłącznie osobę mającą ku temu odpowiednie kwalifikacje zawodowe, która prowadzi kancelarię z siedzibą w okręgu sądu lub organu administracji właściwego w pierwszej instancji, pod warunkiem, że aby nie pozbawić znaczenia swobody wyboru przez ubezpieczonego pełnomocnika do reprezentowania go, to ograniczenie dotyczy jedynie zakresu pokrycia przez ubezpieczyciela ochrony prawnej kosztów związanych z zastępstwem procesowym, a faktyczny zwrot kosztów przez tego uzbezpieczyciela jest wystarczający, czego ustalenie należy do sądu krajowego.

Podpisy